

PLATNARSTVO NA LOŠKEM OD SREDINE 18. STOLETJA DO DANES

Kultura lanu je bila na loškem ozemlju zelo razširjena, o tem pričajo že od 12. stoletja dalje dajatve. V urbarjih zasledimo lan kot pogosto podložniško dajatev, ki so jo podložniki največkrat dajali v povesmih. Arhivalije iz 18. stoletja poročajo, da je bilo mesto Škofja Loka središče gorenjskega platnarstva in da se je veliko Ločanov ukvarjalo s tkalstvom, prodajo platna in sukanca. Živahna je bila tkalska obrt tudi na podeželju. Veliko kmečkih hiš je imelo statve, na katerih so v poznih jesenskih in zimskih mesecih tkali gospodarji, njihovi odrasli sinovi in hlapci. Velikokrat je zmanjkalo domačega prediva, zato so ponj hodili na Koroško, na sejme v Celovec in Beljak. Loški podeželani so platno rabili za domače potrebe, ga prodajali na domačih sejmih in celo v Italijo. Prav zaradi te prodaje je prišlo do vedno pogostejših sporov med mestnimi in podeželskimi tkalci. Mestni tkalci, ki so se združili v ceh že sredi 18. stoletja, so videli v teh »šušmarjih« konkurenco in zahtevali, da prenehajo s prodajo. Leta 1773 je tkanje postalo svobodna podeželska obrt in prerekanja med njimi so dobila nekoliko milejšo obliko.

V Škofji Loki je bilo sredi 18. stoletja 21 tkalcev; 15 jih je imelo svoje hiše, 6 pa je bilo gostačev.¹

Na podeželju je bilo sredi 18. stoletja 374 tkalcev: 174 kajzarjev (K), 194 gostačev (G) in 6 gruntarjev (H).²

Sorško polje

Bavarska (bitenjska) župa	65 K	21 G		= 86
Gadmarska župa	18 K	25 G	1 H	= 44
Godeška župa	4 K	8 G		= 12
	87 K	54 G	1 H	= 142

Besniško ozemlje

Poljšiška župa	18 K	1 G	5 H	= 24

Poljanska dolina

Brojska župa	3 K	15 G		= 18
Javorska župa	3 K	11 G		= 14
Koroška župa	10 K	7 G		= 17
Poljanska župa	11 K	28 G		= 39
Hotaveljska župa	6 K	14 G		= 20
Žirovska župa	4 K	13 G		= 17
Hlevnovrška župa		4 G		= 4
Osliška župa		5 G		= 5
	37 K	97 G		= 134

Selška dolina

Strmiška župa	6 K	1 G	= 7
Stirpniška župa	12 K	9 G	= 21
Selška župa	7 K	30 G	= 37
Rudenska župa	4 K		= 4
Soriška župa	3 K	2 G	= 5
	32 K	42 G	= 74

Sredi 18. stoletja so bili na Sorškem polju najštevilnejše zastopani tkalci v krajih: Bitnje (37), Stara Loka (34), Puštal (16) in Žabnica (10). Na besniškem ozemlju je prednjačila Besnica z 21 tkalci. V Poljanski dolini je bilo največ tkalcev v vasi Log, 9 po številu. Na Selškem pa v vaseh: Selca (14), Ševlje (7) in Dolenja vas (6).³

Na loškem ozemlju je bilo proti koncu 17. stoletja, v 18. in 19. stoletju zelo razširjeno trgovanje s platnom. Platno so prodajali nekateri loški meščani in tudi nekateri kmetje, ki so imeli smisel za kupčevanje in prodajanje. Loški trgovci so prodajali platno v Trst, Videm in Reko. Mnogi med njimi so si ustvarili kar lepo premoženje, nekateri so si pridobili celo plemiški naziv. Tako je družina Demšar iz Žetine postala lastnica starološke graščine, Oblaki iz Lučen, kasnejši pl. Wolkenspergi, so kupili puštalski grad, družina Jenko, pl. Jenkensheimi, ki verjetno izvirajo s Sorškega polja, so bivali tudi v Loki. Proti koncu 18. stoletja in do konca 19. stoletja je bilo v Loki 10 trgovcev, od katerih jih je osem imelo svoje hiše na Placu, od preostalih dveh, je eden bival v Karlovcu in drugi v Kapucinskem predmestju.⁴

SIMON MIKLAVČIČ iz Mesta 23 (Na peklu) je bil rojen 1781, umrl je leta 1874. Kot trgovec s platnom je omenjen leta 1828.

LOVRO GABER iz Mesta 25 (p. d. Anžkovc, Žigon) je postal lastnik hiše po sodni obravnavi leta 1827. Tu je živel do svoje smrti leta 1868. Poleg trgovanja s platnom je bil tudi trgovec z vinom in je imel skladišče za platno.

VALENTIN KARLIN iz Mesta 29 (p. d. Jagermojster, Štabel) je kupil hišo v letih 1798/99 od Jožefa Jenkensheima, prav tako trgovca s platnom. V hiši je Valentin živel do leta 1842. Imel je trgovski magacin.

FRANC STABEL je prevzel trgovske posle od Valentina Karlina, ki mu je izročil svojo hišo med letom 1842/46. Verjetno se je Stabel ukvarjal s trgovanjem do leta 1858, ko ga je dotekla smrt, saj hišo tega leta podeduje njegova žena Neža.

JANEZ RANT iz Mesta 41 (p. d. Homan, farovž) je hišo po ženitovanjski pogodbi med leti 1819/23 dobil od svoje matere. Imel je tudi gostilno.

JURIJ GUZELJ iz Mesta 120 (p. d. Bas) je hišo kupil leta 1844. Bil je glavninarski mojster in trgovec z lanom. Imel je dva magacina, kjer je skladiščil lan.

MIHAEL KARLIN iz Mesta 126 (p. d. Francel) je leta 1807 kupil hišo od trgovca Müllerja. V tej hiši je do leta 1842. Bil je gostilničar in je prav tako posedoval skladišče za platno. S platnom je v istem času kot Mihael trgovala tudi njegova žena Mica.

JANEZ GRADIŠ iz Karlovca (p. d. Migot) je bil trgovec z platnom med leti 1801—1835.

BLAŽ MOHOR iz Kapucinskega predmestja 20 (Stara prajerca) je trgoval s platnom med leti 1857—1895. Med leti 1872—1885 je bil tudi župan. Na uspešno trgovanje kažeta njegova dva magacina.

<u>do 1. januarja 1876</u>		
1.	od centa prediva ali preje	20.
	od 1 do 5 funtov 1.	
	od 5 " 10 " 2.	
	od 10 - 15 " 3. itd.	
<u>od 1. januarja 1876</u>		
	od 100 kilogramov	40.
	od 1 do 5 kilogramov 2.	
	od 5 " 10 " 4.	
	od 10 - 15 " 6. itd.	
2.	od centa krompirja (do 1. jan 1876)	4.
	" 100 kilogr " od 1. jan 1876	8.
3.	od 1 presica	10.
Col od preje, prediva in platna		
	od platna od kosa	3.
	od preje in prediva od vsake 10 ^l (do 1. 1. 1876)	1.
	od 1. jan 1876 od 10 kilogramov	2.
Mestna predstojništvo Škofja Loka		
" dne 30. Aprila 1875		
B. Mohan		

Tarifa za tehtanje na mestni »javni pezenci« (tehtnici) v Komunu na Mestnem trgu, leta 1876.
(Original hrani ZAL, enota v Sk. Loki)

Nekateri Ločani so kupovali predivo, ga dali tkati in ga potem prodajali na sejmih.

V 18. stoletju je bilo platnarstvo na Loškem izredno donosno, kljub pritožbam nekaterih kupcev, češ da loško platno ni več tako kvalitetno kot nekdanj. Tudi prva polovica 19. stoletja lan še zelo ceni. Sredi 19. stoletja so kmetje še vedno oblačijo v domačo platno.

Iz kronike lučenske fare razberemo, da je bila okoli srede 19. stoletja »platnarija« v lučenskih hribih zelo »v cvetju«. ⁵ Kmetje so pridno sejali »ozimec« in »jarec«, pozimi pa so predli in tkali, da je bilo veselje. V vsaki kmečki hiši so bile statve ali pa so imeli celo dvojce, na katerih sta tkala hlapca ali pa gospodar in njegov sin. Tako so natkali dovolj praznega in hodničnega platna za domače potrebe. Vso zimo so pridno delali in posli so se velikokrat pritoževali, da se jim hujše godi pozimi, ker ni spanja, kot poleti. Kasneje so se lotili še drugačne »platnarije«. Nekateri bolj premožni in podjetni lučenski možje so začeli kupovati v Trstu »štupo« (konopljine tule) in kasneje »mašinsko« prejo. »Štupo« so zlasti po bajtah gredešali, predli, motali in prali posebno otroci in ženske, moški pa so skoraj vse noči tkali ter si tako nekaj zaslužili. V Lučinah se je s to vrsto platnarije posebno »medel« Janez Dolinar p. d. Pavlečkov, rojen v Lučinah leta 1811, ki je umrl dosti premožen leta 1877 na Dolgih njivah v hiši, ki jo je sam sezidal.

V Luši, Vinharjih, Jazbinah, Gorenji vasi z okolico, v Davči in še v mnogih vaseh na Loškem, so mnogi kmetje živeli od »predve«. Tudi po dvojce statev je teklo v hiši. Tkal je gospodar, ponekod hlapec, pa tudi ženske so se vsedle za statve. Ženske so pozimi predle pozno v noč. Dekleta pa so najraje vzela svoj kolovrat in predivo ter šla »na prejo«. Fantje in plesi so pripomogli, da so dekleta tako rada hodila na prejo.

V drugi polovici 19. stoletja sejejo vedno manj lanu. Bombaž izpodriva lan; bombažni izdelki so cenejši in barvno bogatejši, zato jih podeželje rado kupuje na sejmih.

	Mesto	Karlovec	Studeneč	Kapuc. predm.	Trata	Skupaj
Leto 1826	5	12	2	1	5	25
1869	1					1
1880	1	2	1			4
1890	2	1				3

Med cerkvenimi letnimi dajatvami — biro, ki jo je bil deležen predvsem župnik, dalje kaplani in cerkovniki, zasledimo med raznovrstnimi dajatvami tudi dajatve v predivu.

V letih 1867—1876 so dajali vsako leto po 2 funta prediva gruntarji (H) v naslednjih krajih.⁷

Martinj Vrh	21 H	Log	2 H
Rudno	9 H	Nemilje	4 H
Ojstri Vrh	5 H	Podblica	6 H
Golica	5 H	Jamnik	6 H
Stirpnik	3 H	Kališe	7 H
Luša	3 H	Lajše	8 H
Sv. Tomaž	3 H	Bezovnica	2 H
Rovt	2 H	Zabrekve	5 H

Topole	6 H	Dolenja vas	13 H
Praprotno	4 H	Studeno	9 H
Bukovica	7 H	Češnjica	9 H
Ševlje	4 H	Škovine	2 H

in na Prtovču, kjer so dajali 4 gruntarji po 1 funt prediva letno.

V letih 1872, 1887—1895 ter 1897 in 1901 so dajali letno po 2 funta prediva gruntari (H) v vaseh.⁸

	1872	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1897	1901
Lajše	1	H 3	2	2	3	3	3	—	—	—	3	2
Žirovski Vrh sv. Urbana	1	1	—	—	1	1	1	1	—	—	—	1
Gorenja Dobrava	4	4	1	—	3	4	4	4	4	4	—	3
Todraž	2	2	—	—	1	1	1	1	—	—	—	2
Hotavlje	—	5	—	—	5	4	5	4	2	3	—	5

Kraji iz tega območja: Kopačnica, Srednje Brdo, Hlavče Njive in Žirovski Vrh sv. Urbana (razen zgoraj omenjenega gruntarja) so dajali kot letno dajatev namesto prediva volno.

Iz dohodkov in stroškov cerkve v Zalem Logu izvemo, da je leta 1890 stal 1 funt prediva 20 soldov, med leti 1893—1896 pa 18 soldov.⁹ Ker ni razvidno za kakšno vrsto prediva gre, je lahko razlika v ceni zaradi kvalitete.

Zaradi prve svetovne vojne je lan postal spet priljubljena rastlina. V letu 1917 so nekateri zemljiški posestniki oddali v najem nekaj svojega zemljišča za setev lanu. Npr. v krajih: Lučine (1 posestnik), Brebovnica (5 posestnikov), Zadobje (6), Prelesje (1), Dolenja Dobrava (3), Gorenja Dobrava (1), Žirovski Vrh sv. Urbana (2), Srednje Brdo (1), Hlavče Njive (3). Istega leta je posejal en kmet na Dolgih njivah 2 ha lanenega semena, na Gorenji Dobravi pa tudi eden izmed 4 kmetov 4 are semena.¹⁰

Pomanjkanje blaga je narekovalo deželnemu odboru v Ljubljani, da je tudi takratna občina Zminec dobila okrožnico, datirano 10. 7. 1918, v kateri je bilo sporočeno, da se je treba poprijeti domače preje in pridelovanja predivnatih rastlin. Odbor je pozval na sejanje zimskega lanu v drugi polovici avgusta ali v začetku septembra. Cena za 1 kg lanenega semena je bila 1 krona 30 vinarjev do 1 krona 50 vinarjev (vinar ali heler je nekdanji avstrijski novc za pol krajcarja). Na podlagi te okrožnice je bil odboru poslan seznam posestnikov, ki so naročili različne količine semena, skupno 135 kg.¹¹

Posestniki:

Sv. Barbara	2 posestnika	5 kg;	10 kg;	
Puštal	3 posestniki	5 kg;	10 kg;	15 kg;
Sv. Petra Hrib	1 posestnik	3 kg;		
Sv. Ožbolt	2 posestnika	15 kg;	20 kg;	
Breznica	1 posestnik	15 kg;		
Sv. Andrej	1 posestnik	10 kg;		
Bodovlje	2 posestnika	12 kg;	15 kg;	

Nekaj let po prvi svetovni vojni sejejo lan le redkokje. V območju nekdanje občine Trate (Gorenja vas) in Zminca so sejali ozimni lan v letih 1922 in 1923. Lan v snopih je leta 1922 veljal 8 din; to je bila najvišja cena. Najnižja je bila 6 din in 5 par.¹²

Le redki so sejali in tkali še do druge svetovne vojne. Mlajši niso hoteli več tkati zaradi premajhnega zaslužka in so odhajali v tovarno; predice pa so kolovrate zamenjale za klekeljne. Le v nekaterih vaseh se je tkanje ohranilo še po drugi svetovni vojni. Zlasti znani so bili tkalci iz Besnice ter Poljanske in Selške doline, nekateri od njih, npr. v vaseh Besnica, Gabrška gora, Bukovščica in Davča, so tkali še do nedavnega.

V Besnici je bilo še precej tkalcev po prvi svetovni vojni. Pri Tratarju v Spodnji Besnici so imeli kar troje statev. Po drugi svetovni vojni so bili v Besnici še trije tkalci. Zadnja znana besniška tkalca sta bila Peter Eržen, p. d. Tratar iz Spodnje Besnice in Gašper Mohorič, p. d. Mihov iz Zgornje Besnice. Njune statve so utihnile okrog srede 20. stoletja.

Znan tkalec z Gabrške gore je bil Jaka Bogataj, p. d. Gornji Rovtar, rojen leta 1905, umrl leta 1973. Po poklicu je bil tesar in kmet, pozimi pa se je ukvarjal s tkanjem. Začel je tkati ob petih zjutraj in statve so »trkale« tja do polnoči. Tkal je za dom, sosede in kmete iz drugih vasi. Njegov rojstni kraj je bilo Kladje pri Žireh. Tam je kot dvanajstletni fantič pomagal očetu, p. d. Kočarju, pri tkanju. Leta 1931 se je priženil na Gabrško goro in kot »doto« pripeljal s seboj statve. Njegove statve z letnico 1805 so od leta 1971 v gostilni »Premetovc« v Logu. Kmetje so do leta 1931 nosili prejo v Besnico, potem pa k njemu. To so bili kmetje iz Martinj Vrha, Žetine, Mlake, Četere Ravni, Bukovega Vrha, Dražgoš in Sopotnice. Po letu 1947 je tkal zlasti za Dražgošane. Leta 1948 je zaračunal meter stkanega platna 30 din, potem pa vsako leto več. Tkati je naučil tudi svojega sina Valentina, ki je tkal zadnjikrat leta 1965. V letu 1969 je prenehal s tkanjem tudi Jaka. Zadnje metre je natkal za kmeta iz Črnega Vrha.

Iz Selške doline je bil poznan tkalec Peter Gartner, p. d. Špilar, iz Bukovščice, zaselka Dunaj. Do leta 1927 je bil gozdni delavec. Tega leta mu je umrl oče in Peter je zasedel njegovo mesto za statvami. Petrov oče, rojen leta 1862, je bil doma iz Golice, p. d. Lajbon. »Pri Lajbon« so imeli v »hiši« troje statev. Tkali so od »očeta oča, stric od oča in oča«. Petrov oče se je po ženitvi priselil na Dunaj. Hišo, v kateri stanujejo Špilarjevi, je kupila Petrova mati Helena, roj. Pogačnik, doma iz Pozirnega. »Pri Špilarju« so imeli ene statve, ki jih je Petrov oče prinesel od »Lajbona«. Danes so v Loškem muzeju z letnico 1825. Peter, rojen leta 1899, je že kot otrok sukal »cveke« na sukalniku, mati je predla, oče pa je tkal. Peter je tkal le pozimi, preostale mesece pa je kmetoval. Tkati je začel ob petih zjutraj in prenehal ob desetih zvečer. Tkal je zlasti za kmete iz vasi: Pozirno, Topolje, Lajše, Kališe, Podlonk, Martinj Vrh in Osojnik. Veliko je tkal za gruntarja Kalana z Bukovice. V stari Jugoslaviji je računal 7 ali 6 dinarjev od lahti (276 cm). Tudi po 30 žakljev preje so mu prinesli kmetje v tkanje, pa je vse stkal čez zimo. Do leta 1966 je še veliko tkal, v zadnjih letih pa vse manj zaradi bolečin v nogi in zaradi bolnih oči. Zadnjikrat je tkal leta 1972 za kmeta na Dovjem. Izjemno pa leta 1974 za Loški muzej.

Tudi v Davči so imeli skoraj pri vsaki hiši v prejšnjem stoletju ene ali dvoje statev. Tkalj so gospodarji pozimi. Že priletni Ivan Prezelj, p. d. Podgrivar, se spominja, da je njegov oče imel pozimi toliko dela, da je spal

vsega le štiri ure na dan. Znan davški tkalec je bil danes 83-letni Anton Bevk, p. d. Bičkar. Tkati je začel leta 1922, naučil pa ga je stric. Tkati za zaslužek je prenehal leta 1962. Že ob treh zjutraj se je vsedel za statve in tkal pozno v noč, do desete ali enajste ure. Tkal je za domačine, »klopke« pa so mu prinašali tudi kmetje iz Martinj Vrha. Septembra 1969 so ga davški prireditelji ob »dnevu taric« povabili, da je radovednim obiskovalcem pokazal svojo izkušnost na statvah. Vsako leto ob tem času se je z veseljem vsedel za statve in tkal, dokler ga ni bolezen odvrnila od tkanja. Domačinj vedo povedati, da je kakšno zimo stkal tudi do 600 metrov platna. Tudi pok. Terezija Kejžar, p. d. Jokelc, je predla in tkala.

Iz Moškri na je bil tkalec Peter Oman, rojen leta 1871. Tkati je začel z dvanajstimi leti. Njegova mati Helena, roj. Krelj, je pravtako tkala. Zadnjič je tkal leta 1914, ko je odpotoval v Ameriko. V njegovi hiši so začele statve teči leta 1782. V tej hiši so bile štiri generacije tkalcev: Jošt Krelj s Trnja, Jurij Krelj — Petrov stari oče, Luka Oman iz Žabnice — Petrov oče in kot zadnji tkalec Peter.

Ostali najbolj znani tkalci, h katerim so nosili tkat, so bili: v Stari Loki »pri Kopčaverju«. V Selcah sta bila do začetka 20. stoletja znana Janez Krek, p. d. Blažon, in Simon Lotrič, p. d. Bobk; na Golem Vrhu »pri Urbanclju«, na Žirovskem vrhu »pri Curku« in »pri Šurku«, v Zmincu, Šefertu in Bodovljan Osebna imena Weber po Selškem in Kavčič, Tkavčič po Poljanskem kažejo, da so bili tkalci na Loškem številno zastopani že v davni preteklosti.

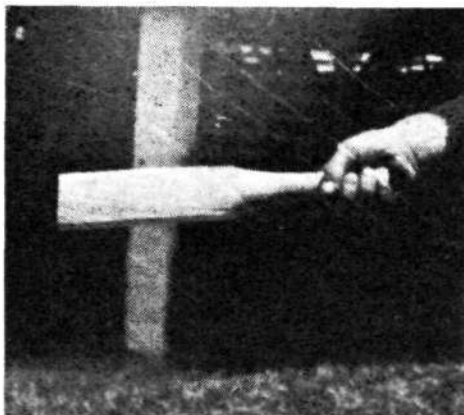
OD LANU DO PLATNA

Setev. Sejali so jari in ozimni lan. Jari lan, imenovan tudi pomladni, navadni, zgodnji ali jarec, so sejali proti koncu malega ali v začetku velikega travna (ob koncu aprila ali v začetku maja), po Jurjevem, ob Filipu in Jakobu ali okrog Florjanovega (Gabrška gora, Moškrin, Vinharje, Davča) ali celo ob trajacih — ledenih možeh (Besnica). V Vinharjih pravijo, da so sejali jarec, ko je bila zima mimo in je postala zemlja dovolj ogreta; v Besnici pa, ko je hrast ozelenel. Ozimni lan, zimski ali ozimec so sejali v drugi polovici velikega srpana (avgusta), najpogosteje na Jernejevo, ponekod tudi v septembru, ker so rekli, da ima še dovolj časa, da do zime obraste. Zimski lan je rad pozebel, dal je več semena in slabšo prejo, medtem, ko je bil jarec najboljši za predivo in slabši za seme. Pri jarcu je bilo steblo visoko in je dalo močno predivo, pri ozimcu so bila stebelca nizka, debela; dal je veliko drobnega in lahkega semena, predivo pa je bilo kratko. Kmetje so zaradi prediva sejali največ jari lan. Večji kmetje so sejali po površini 50 arov, manjši kmetje nekoliko manj, pozneje pa vsaj 10 arov, to je en mernik posetve (20 do 25 kg semena). Najraje so ga sejali za deteljo, za krompirjem, koruzo ali na ledino, kjer je bilo najmanj plevla. Na isto njivo so sejali šele čez nekaj let, ker je lan zemljo zelo izčrpal. Zemlja je morala biti dobro gnojena. Svež hlevski gnoj ni bil dober, ker je zanesel veliko plevla, najboljši je bil gnoj od drobnice (ovac in koz). Pravijo, da je en koš ovčjega gnoja več vreden, kakor trije goveji. Najslabši je bil konjski gnoj. Za setev so uporabljali predvsem domače seme, včasih pa tudi rusko, ki je dalo tanko in daljše vlakno. Preden so začeli sejati, so rekli, »bog in svet križ božji« ali pa so na začetku njive vtaknili v zemljo tri vejice od cvetnonedeljske butare in rekli »križ božji«. Sejal je gospodar ali gospodinja. Laneno seme, ki so ga imeli v pleteni košari

»sjavki«, so sejali enakomerno. Če so lan sejali zaradi semena, so sejali bolj na redko, na gosto so ga sejali zaradi prediva. Pravijo: »da gosta setev da lično prejo, pri redki setvi pa seme rožlja in predivo je bolj grobo«. Ko so sejali, so pravili, da morajo delati dolge korake, da bo lan dolg. Stari ljudje v Davči so menili, da je lan najlepši, če je gosto sejan, tako da pride devet zrn pod palec. To pomeni, da ko si prst oslinil in ga položil na posejano njivo, si imel devet semen na prstu. Ko je bila njiva posejana, so jo narahlo pobrali. Po njivi so posuli še pepel, zlasti če je bila zemlja bolj pusta, in pograbili z železnimi grabljami. Ker je lan zelo občutljiva rastlina, so ga le enkrat opleli. Plele so ženske samo z rokami, dve do tri na vsaki njivi. Za pletje so izbrale slabo vreme, ker je bila takrat prst mehka. Najlepši je bil lan ob koncu junija ali v začetku julija, ko je cvetel. Lan je imel svetlomodre cvetove, ki so cveteli le dopoldne, popoldne pa so se zaprli.

Puljenje, godenje in sušenje. Ob koncu avgusta ali v začetku septembra, ko je lan zrel, so ga ob suhem vremenu populili, »poruvali«. Želi so ga le takrat, kadar so ga sejali samo zaradi semena. V pesti so naenkrat držali 40 do 50 lanenih stebelc. Takšen snopek, »butarco« so prevezali z lanenimi bilkami. Snopke so naložili na voz in jih znosili v kozolec, kjer so se ob sončnem vremenu sušili 14 dni, drugače pa 21 dni. V kozolec so snopke nalagali tako, da so bile glavice na soncu. V »enem štantu« je bilo 800—1000 snopkov. Ko je bil lan zadosti suh, so mu na rifalniku, »riflu, na gredašah, smukaču ali grebenu«, odstranili semenske glavice. Greben je okrog 40 cm široka in visoka, močna deska, v katero so v eni vrsti zabiti gosti železni zobje, dolgi 15 do 20 cm, na koncu zaostreni. Pri smukanju — riflanju so vzeli pest lanu in z njim potegnili parkrat skozi greben tako, da so glavice odletele na pod ali v ta namen pripravljeno rjuho. Delo ni bilo lahko, zato so riflali predvsem mlajši moški, ki so bili močni v rokah. Semenske glavice so potem omlatili, da so se izpraznile. Seme so očistili na vevniku. Nato so ga na rjuhah odnesli pred hišo na sonce ali na podstrešje, da se je posušilo. Med sušenjem so ga večkrat premešali. Posušenega so spravili na suh in zračen prostor (v kaščo).

V Davči pa lanu niso riflali, ampak so seme odstranjevali s »tučilnico«, leseno pripravo, dolgo okrog 35 cm in široko okrog 5 cm. Ponekod so namesto »tučilnice« uporabljali cepec.

»Tučilnica« za odstranjevanje lanenih semen

Ko je bil lan osmukan ali oriflan, so ga zapeljali na pokošen travnik, kjer se je godil. Pesti lanu so polagali po travniku od leve proti desni. Pogrnilo so ga tako »na tanko«, da se je videla trava skozi bilke. Ko je bil ves položen, je imel obliko pravokotnika. Stranice so založili z lanenimi bilkami, na zadnjo vrsto pa so položili križ narejen iz lanenih bilk, »da bi veter ne odnesel lanu ali da ne bi hudič mogel hoditi po lanu.« Čas godenja je bil odvisen od vremena. Navadno se je godil dva ali tri tedne. Najbolj ugodno vreme za goditev lanu je bilo, da sta se pogosto menjavala sonce in dež. Pravijo, da je bil lan zjutraj od rose premočen, opoldne od potu, zvečer pa od dežja. Če je »lušina« odstopila od stebela, je bil zadosti goden. Ob suhem vremenu se je lan premalo zgodil, če je bilo vreme preveč deževno, je lan segnil, če pa je bil premalo goden, se ni dal tretji, in če je bil predolgo na tleh, je vlakno začelo črneti in gniti. Takšno predivo je bilo slabo in se je pri trenju rado trgalo. Zato so hodili večkrat preizkušat, če je lan že zadosti goden. Če se je bilka lepo in čvrsto prelomila in sta se kožica in vlakno lepo odluščila od nje, je bil lan goden. Če so bilko zmleli med prsti, se je kožica pretrgala in lan je bil preveč goden; če pa se bilka ni dala prelomiti in so se vlekla dolge niti, lan še ni bil zadosti goden. Takšen lan je dal zadosti hodničnega prediva in tul. Predivo se je dobilo iz ličja lanenih stebel in se je s pomočjo godenja odločilo od lesa in skorje.

Ko je lan goden, so ga dvignili s srpom, motiko ali grabljami. Dvigati so ga začeli na koncu travnika, od desne proti levi. To so delale ženske, moški pa so hodili za njimi in ga vezali v velike snope, ki so jih prevezali z rženo slamo. Snop je štel 10 ali 20 malih snopičev, težak je bil okrog 20 kg. Te snope, »bale«, so spravili na skedenj ali v vezan kozolec, v »križ« (pod ostrejšem je v nadstropju shramba za seno).

T e r i t e v. V pozni jeseni, ob koncu oktobra ali v začetku novembra, so začeli s teritvijo, »taritvijo« lanu. Gospodar ali gospodinja sta vabila na teritev mlada dekleta in poročene, krepkejše žene, zlasti tiste, ki so se izkazale že pri žetvi in košnji. V preteklosti je bila teritev domač praznik, ki ga je napovedala hiša za hišo. Terice so se praznično oblekle in se vabilu rade odzvale, kljub napornemu delu, ki je povzročal otekle in boleče roke ter pokanje kože na ustnicah zaradi prahu. Ves ta napor so odtehtale dobra jedca in pijača, zbijanje šal in druga zabava z obilo smeha. Vsaka terica, »tarica«, je prinesla trlico s seboj. Terice so na delo prišle ob različnih urah. Prišle so ob polnoči, drugod ob štirih, petih ali šestih zjutraj. Ponekod so otrle v enem dnevu, drugod v dveh, le redkokje v treh dneh. Gospodarji so imeli najraje, da je bilo delo dobro in hitro opravljeno v enem dnevu, zato so najeli večje število teric (osem, deset ali dvanajst). Terice so trle na dvorišču ali pod kozolcem — toplarjem; če je pritisnil mrzab pa na podu ali v hlevu.

V Besnici so imeli malo izven vasi postavljeno skupno vaško lopo, »frnaža« ali »pajštva« imenovano. Ta »pajštva« je imela streho in bila razdeljena na sušilnico in terilnico. Terilnica je bila brez sten, v tleh so bili zabiti koli, na katere so bile v dveh vrstah postavljene trlice (deset do dvanajst). Terice so delale stoje. Skupno vaško terilnico so imeli tudi v Jazbinah in še mnogokje. V Davči so imeli namesto kolov težke klopi; v eni klopi so bile tri trlice.

Preden so terice začele tretji, je bilo treba zakuriti laneno jamo in posušiti lanene snope. Da je bilo lanarstvo včasih zelo razširjeno, govore tudi na

Vaška terilnica s sušilnico za lanene snope v Jazbinah

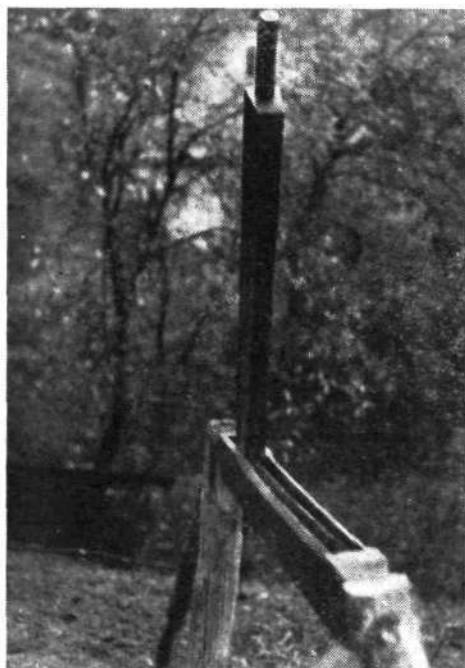
pol razpadle, le redkokje pa še v celoti ohranjene sušilnice — »lanene jame«, ki so bile skoraj pri vsaki hiši. Danes ohranjene sušilnice za lan ne služijo več prvotnemu namenu, ampak v njih sušijo le hruške in jabolka.

Lanene jame so bile narejene iz kamnov oziroma majhnih skal, oddaljene od hiše največ 20 metrov. Jama je bila globoka dva metra in široka meter, nad njo je bila strma streha narejena iz desk. Rov je bil dolg pet, včasih osem metrov. Nad izhodiščem kurilnega rova je bila iz leskovih palic narejena mreža, »lesa«. Kurjenje in sušenje je bilo zelo odgovorno delo, zato je največkrat kuril gospodar, včasih pa izkušen hlapec. Za kurjenje je uporabljal suha bukova drva, ki dajejo najmanj isker in dima. Na mrežo je gospodar postavil lanen snop s koreninami navzdol. Tik pod mrežo je bil zaključek rova, iz katerega je prihajala toplota. Nevarno je bilo, če je bil rov prekratek, kajti če so močno kurili, se je lan hitro vžgal. Gospodar je moral vseskozi paziti na ogenj, nalagati drva in previdno obračati snop, da se ni vnel ali zasmodil, ter da se je enakomerno posušil. Paziti je moral, da ni lanu preveč segrel, ker bi iz takšnega, »spečenega« lanu bilo slabo predivo. Terice so zahtevale, da je bil lan dovolj suh, da so ga lažje otrle, kajti velikokrat se je zgodilo, da se je zaradi predolgega sušenja vžgal. Previdni gospodarji so imeli zraven jame »čeber« vode. Snop se je sušil 30 do 45 minut. Ponj je prišla terica z rjuho in ga odnesla v trenje. Terice so morale pravtako v 30 ali 45 minutah otreti po en lanen snop. Pri prenašanju snopov so se terice menjavale tako, da so večkrat prišle na vrsto. Včasih pa je snop prinesel tudi »sušilec«. Vsaka terica je vzela iz lanenega snopa po dve pesti lanu. Eno pest je začela takoj tretji, drugo pa je spravila v dolgo krilo, da se lan ni ohladil. Z levico ga je položila čez žleb trlice, z desnico pa je držala ročaj noža od trlice; z nožem je tolkla po stebli, da ga je zdrobila. Najprvo je pod nožem posmukala tisti del stebela, kjer so

vršički. Nato je prijela šop na debelejšem koncu, ga z rokami parkrat zlomila in pričela tretji. Ko ga je zdrobila do polovice, je šop pritisnila na nož in ga očistila še z rokami. Med samim trenjem je šop večkrat vzela iz trlice ven, ga močno otresla z rokami ali palico tako, da je odpadel pezdir, lesnati del stebela, ki se je pri trenju odluščil od vlaken. To je delala toliko časa, da je bilo predivo lepo čisto. Postopek je ponovila na isti način še pri drugem koncu stebela, tam, kjer so korenine. Potem je vzela še drugo pest lanu, ga pravtako strla, nakar je obe pesti prediva poravnala, pogladila in zvila skupaj. Dve pesti prediva je združila v par. Ponekod 12 parov, drugod 21 je sestavljalo »en pušel« prediva. Ko so bili vsi snopi otrti, so terice pobrale še vlakna pod trlicami, ki so med trenjem padala po tleh. Ta vlakna, imenovana tule, so še enkrat otrle. To je bilo slabše predivo. Na dan je terica napravila 10 do 12 kg prediva. Predivo so odlagale »križem«, eno čez drugo, da se predivo pri mikanju ni preveč zmedlo. Terice so med seboj tekmovala, katera bo več in lepše otrla. Ko je bilo delo končano, so predivo »zvagale na funtarcah«, stehtale pa so se tudi same.

Terice so nekje izplačevali v denarju, drugod so delale zastonj; revnejše so dobile tudi nekaj prediva.

Kadar so imeli terice pri hiši, je bila vedno boljša, izdatnejša hrana. Takrat so gospodinje kar tekmovala med seboj, katera se bo bolj izkazala, saj so vedele, da bodo terice po vasi govorile, kje so bile najboljše postrežene. Med delom so jih gospodinje postregle z moštom in žganjem. Terice so dobile čez dan pet obrokov: zjutraj okrog sedme ure, dopoldne okrog desetih »malco«, »južino« ob dvanajstih, popoldansko malico ob petih in večerjo ob osmih.

Trlica za teritev lanenih snopov v predivo

Terica iz Jazbin

Jazbine — na pol otrt lanen snop

Nagajivost teric — lanen rep na fantovem hrbtu

»Fruškale« so ješprenj z mesom, zabeljene ajdove žgance in mleko ali koruzne žgance z mlekom. Za dopoldansko malico so dobile črn kruh in mleko, čaj in potico iz sorščične moke (zmes pšenice in rži) posuto z makom ali orehi. Za »južino« jim je gospodinja postregla z mlečnim rižem, zabeljenim z maslom, sladkim zeljem, sirovimi ali orehovimi štruklji in z belo kavo. Za popoldansko malico je bila potica, kava ali pa mlinci (iz pšenice, vrženi v krop, da se je naredila trda skorja) zabeljeni s »putrom« ali zaseko, koruzni sok in mleko. Največkrat je bila ta malica združena kar z večerjo, ali pa so jedle za večerjo zeljnato solato s krompirjem, mlečni riž ali koruzne žgance s kislim mlekom.

Terice so slovele po svoji požrešnosti (terice niso nikdar site, so suhe kot trlice), razposajenosti in klepetavosti (teric se ogne še sam hudič; terice pri hiši, sv. duh od hiše); na prvem mestu pa so omenjali njihovo pridnost (prva terica, prva žanjica). Med delom so zbijale razne šale in si pripovedovale zgodbe. Zlasti rade so nagajale fantom, ki so morali paziti, da niso odnesli repka iz odpadlega prediva na hrbtu, ali pa so dobili »pušelj« iz pezdirja za klobuk. Fantje pa so dekletom zagodli tako, da so jim ponoči prinesli nagačenega »dedca« in ga postavili zraven trlic.

V Davči so »tarice« mladim radovednežem ali pa nezaželenim fantom rade pripele na hrbet rep iz prediva. Za to so imele pripravljene ježu podobne bodice, imenovane »ovčja sitnost« ali »repincelj«. Na bodice so obesile predivo in rep se je prijel obleke kot klop. Če je lanen snop namesto gospodarja sušil hlapec ali kakšen drug neporočen moški, so mu »tarice« pripravile »babo«. Dobil jo je ob koncu trenja, ko je prinesel zadnji snop ali »babo«. »Tarice« so ga prijele in ga povaljale v pezdirju, pezdir pa so mu nasule tudi za srajco.

Tudi »tarico«, ki je prinesla zadnji snop, so iz veselja, da je delo končano, povaljale v pezdirdju. Navada je bila, da so ob koncu trenja prijele fanta, »ki je firbca pasel«, in »ga dale skozi trlico«. Rekle so, da so fanta pretrle. Držale so ga štiri »tarice«. Dve spredaj za roki, dve zadaj za nogi in ga potegnile skozi trlico, peta »tarica« pa je trla po revežu. V Davči je bila tudi navada, da je gospodinja po končani malici dala vsaki »tarici« kos potice, da so z njim pogostile fante. kajti »taricam« so med delom največkrat delali družbo fantje. Fantje so zelo radi dekletu, ki je bilo domišljavo, opravljivo, se hvalilo, koliko fantov ima, ali se kako drugače zamerilo fantom, navadno naredili slamnatega moža. Dekle je bilo potem zelo užaljeno. Največkrat pa so napravili »dedca« samo za šalo, da so potem »tarice« z njim uganjale razne neumnosti; plesale z njim, ga objemale, poljubovale, govorile, da se bodo z njim poročile, ga odnesle v posteljo, češ da je boljši mož kot marsikateri drugi od vaških fantov, ip. »Dedca« so fantje postavili k trlici kakšnega dekleta takrat, ko so šla dekleta malicat, južinat ali večerjat, najraje po ponoči. Včasih se je zgodilo, da so bili fantje pri postavljanju prepočasni, tako da so se »tarice« medtem vrnile. Tedaj so morali bežati in gorje tistemu, ki so ga »tarice« ujele. Znašel se je na tleh, »tarice« so mu natlačile pezdirdja za srajco. »Tarica«, ki je dobila slamnatega moža, je z vso pravico zahtevala od gospodinje dvakratni obrok hrane, zase in »za moža«.

Mikanje in predenje. Pozimi so ženske predivo razčesale, mikale. Z mikanjem so odstranile najdrobnejše dele pezdirdja in razčesale predivo, ki je bilo še precej »tolsto«. Predivo so mikale na »kamplu, mikavniku, grebenu«. Mikalnik je lesena deska, dolga okrog 50 cm in široka okrog 15 cm. Na enem koncu se zožuje v nekakšen ročaj, ki ima v sredini luknjico za pritr-ditev, na drugem koncu pa v obliki kvadrata predstavlja »železno krtačo«,

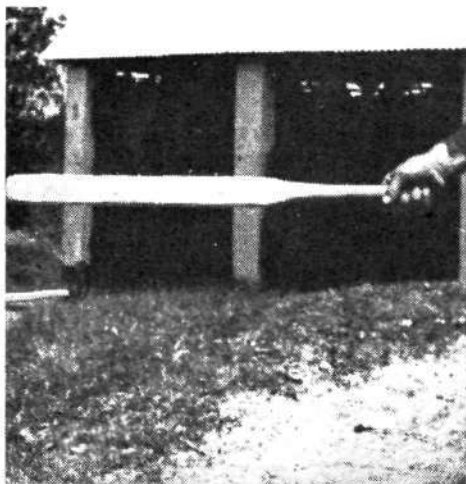

Davča »pri Vrhoveu« — terice »Ob dnevu terice«, turistični prireditvi v začetku septembra 1970

ki se sestoji iz okrog 10 cm dolgih, ostro zbrušeni žebeljev, »zob« v treh ali štirih vrstah. V vsaki vrsti je deset zob. Da je mikalnik trdno stal, so ga pribili na klop. Pred mikanjem so predivo ogreli na peči. Mikanje ni bilo prijetno delo, ker se je močno kadilo. Ženska je vzela pest prediva in z njim potegnila skozi zobe mikalnika. Najprvo je izpadlo najslabše in najkrajše predivo, precej zmedeno s pezdirdjem vred. To predivo so bile tule, uporabne za grobo prejo. Na zobeh je ostalo hodnično predivo, s krajšimi vlakni in še malo pezdirnato, za debelejšo prejo. Hodnično predivo so povezale v kodelje. Kodelje so delale takole: v desnico so vzele približno meter dolgo, tanko bukovo palico. S palico so zajele nekaj hodničnega prediva, ki je ležalo na kupu, ga dvignile, s palico močno stresale, da je odpadel pezdir, predivo pa se je razpustilo. Z levo roko so pazile, da predivo ni padlo med stresanjem na tla. Če so pravilno delale, so nastale plasti prediva. Te plasti so zlagale na mizo. Plasti so pokladale toliko časa, da je nastala »ploskev« (okrog 60 × 40 cm), nato so s palico začele zavijati plasti, kot npr. štrukelj. Nato so palico potegnile ven, kodeljo pa nataknilo na koželj kolovrata. V rokah je imela ženska najlepše, najdaljše in gladko predivo z enako dolgimi vlakni — praznje predivo. Praznje predivo so zvile v povesmno. »Povjesm«, ki je bil sestavljen iz desetih pesti prediva, so navile na koželj kolovrata (kot npr. venec okrog mlaja). Na koncih so predivo nekoliko zasukale, da so se napravili nekakšni vozli — trde fige in tako ni bilo nevarnosti, če se je povesmno prekladalo, da bi se zmedlo.

Predivo, ki je bilo dobro česano, je imelo svilen lesk, slabše predivo pa je imelo bolj motnega ali pa je bilo brez leska. Ženske so začele presti takoj po božičnih praznikih in predle tja do sredine marca. Preja je po prvi svetovni vojni skoraj zamrla, le sem in tja, kot npr. v vaseh Dražgoše, Martinj Vrh, Javorje, Žetina, se je »predva« obdržala vsaj do leta 1955. Ženske so se najraje zbrale ob večerih v hiši, kjer je bilo veliko domačih deklet, ali pa je bila preja vsak večer v drugi hiši. Predice so prinesle s seboj kolovrata, ki so brneli pozno v noč. Med predenjem so rade zbijale šale in pripovedovale zgodbe. Predicam »v vas« so radi prišli fantje, s fanti pa godec, da so se veselo zavrteli. Ob takih večerih se je bolj malo napredlo, zato so bila nekatera dekleta prebrisana in so prinesla s seboj že polno vreteno ter ga zjutraj pokazale domačim, češ kako so bile pridne. Včasih so predle ob slabi svetlobi. Svetili so s trskami, za razsvetljavo so uporabljali tudi »leščerbe«, v katere so nalili laneno olje, ali pa so svetili s svečami, ki so jih izdelali iz ovčjega ali kozjega loja, stenj pa je bil iz prediva. Kasneje so predle ob petrolejki. Navadno je gospodinja predla najlepše predivo — povesmno, dekleta so predla kodelje, tiste, ki so se učile presti, pa tule. Tule je bilo najtežje presti, ker so se niti rade trgale. Če predica ni znala pravilno vrteti kolovrata, se je nit rada »krotovičila«. Na skrivaj so takšne niti dajale v žep predpasnika, kepe niti so imenovale »mežnarje« in so jih vrgle v ogenj.

Včasih so predli tudi moški. Pri vsaki hiši so imeli po več kolovratov. V Davči jih je izdeloval pokojni p. d. Vrhovc. Nov kolovrat je moral imeti sedem vreten, ker so jih toliko rabili za eno štreno. Predica je na dan napredla tri vretena. V Davči niso predli na dan Katarine (15. 11.), na Lucijin dan (13. 12.), ker je bila zavetnica za oči, na Pavlov dan (25. 1.), ker je bil zaščitnik vetrov, (da veter ne pomede lan z njive, ko se godi), na pustni dan, na sv. Jedrti dan (17. 3.), ker pregovor pravi: »Če predica na Jedrt prede, ji vse predivo miši pojedjo«.

»Tučilnica« pri pranju štren

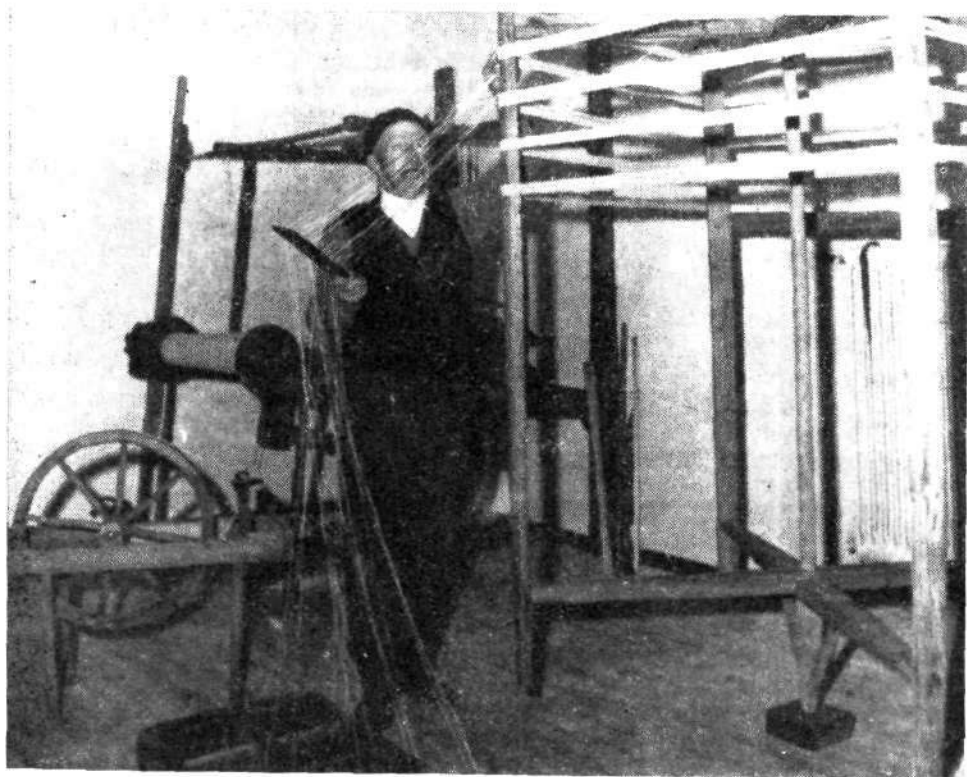
Motovilo, »kobilica« za navijanje klobčičev

Štrene. Ko je predica napredla sedem vreten, je niti namotala na motovilo. Motovilo je vrtela z desnico, pred motovilom je v levici vodoravno držala vreteno, katerega nit se je navijala na motovilo. Vsako vreteno je imelo svoj prostor na motovilu. Ko je bilo vseh sedem vreten navitih, je odvezala prvi konec, iz zadnjega pa iz večkrat prepognjene niti naredila »prevezo«, s katero je prevezala štrenó, da se niti niso zmedle. Štrenó je snela z motovila, jo nekajkrat zasukala in prepognila čez pol. Pridna predica je naredila tri ali štiri štrene na teden.

Na pomlad, ko je bilo že toplo, se je začelo pranje štren. Prale so ženske, kljub napornemu delu, saj je ena štréná tehtala 1 kg. Štrene je ženska naložila v škaf, čezenj pognila platneno rjuho in nanjo nasula bukovega pepela. Na pepel je vlila krop, ki se je cedil skozi pepel in rjuho na štrene v škafu. Štrene so bile v lugu namočene 12 do 24 ur. Nato jih je nesla na potok, kjer jih je trikrat izprala. Po izpiranju je štrene nalagala na lesene perilnike ali na ploščate skale, ki še danes spominjajo na to zvrst pranja. Po štrenah je tolkla s palico, »tučilnico«, toliko časa, da se je iz štrene izcedila voda in da so se niti, ki so se med izpiranjem sprijele, razpusstile. Oprane štrene so potem ožemali še moški z dvema palicama. Rekli so, da mora štréná pri pravilnem stepanju peti »fant, fant«. Štrene so nato nataknili na dolge late, »štrenarce«, odvezali »preveslo« ter jih naravnali na latah, čimbolj »na tanko«, da so se na soncu lepo posušile, ali pa so jih položili kar na travo, kjer so se posušile. Vsak večer so jih pobrali in spravili pod streho. Ko so bile popolnoma suhe, so jih ponovno prevezali z nitjo. Neoprane štrene so bile grobe, umazano sivkaste ali rjavkaste barve. Oprane štrene so bile gladke, voljne in sivkastobele ali rjavobebe barve. Posušene štrene so ženske ali otroci navili na motovilo »kobilico«. »Kobilica« je trinožnik, manjša kakor motovilo za štrene. Niti so najprej pretaknili skozi »vivčk, štritof«. To je bila naprava za debelino in kvaliteto niti, ki je zadrževala nit, da klobčič ni bil prerahlo navit. Nit je tekla samo pod palcem desne roke. Nit se je tako enakomerno stegnila, slaba preja pa se je utrgala. Strgane konce so prevezovali s tkalskim vozlom. »Klovčki, klobki« so bili enako težki, lepo okrogli. Iz ene štrene

so naredili štiri do pet »klovčkov«. »Klovčke« so navijali na orehove lupine, na konce niti pa zataknili trskico, da je tkalec hitro našel konec niti. »Klovčke« so dali v vrečo in nesli k tkalcu.

Tkanje. Tkalec je klobčiče najprvo stehal in jih razdelil na dva enaka dela. En del je porabil za podolžne niti — za osnovo, drugi del za poprečne niti — za votek. Preden je začel tkati, je nasnoval niti. Za snovanje je rabil snovalni zabo, »trugco«, ponekod so namesto »trugce« imeli stojalo, »lojtro za špule« (Moškrin); deščico, »špriklo« ali namesto nje palico s »klamfcami« (Gabrška gora) ter veliko motovilo, »remo«, »ta velk motoviv«. Priprava osnove, »snutka« je bila najvažnejša. Zahtevala je precej natančnosti, saj je bilo od pravilne osnove odvisno tkanje. V »hišo« so prinesli snovalno »trugco«, v kateri je bilo dvanajst (Besnica) ali šestnajst (Gabrška gora, Davča) pregrad. V vsako pregrado so dali po en »klovček«. Pri snovanju so bili potrebni trije ljudje. Eden je imel opravka z remo, ki jo je počasi vrtel, drugi je držal »špriklo« in pazil, da so se niti v redu navijale, tretji, navadno otrok, je pazil na klobčiče, da se ni kateri izmuznil iz zaboja in da se ni kakšna nit pretrgala. »Rema« je leseno veliko motovilo, v sredini ima os, ki se zgoraj opira v strop, spodaj pa v tla. Zgoraj in spodaj ima »rema« pribite lesene kljuke. Konce niti so povezali v snop ali prame, ga nataknilo na zgornji leseni »cvek« reme ter začeli navijati. Pri tem se je rema vrtela enkrat v levo, drugič v desno, ker se je

Snovanje na remi — tkalec Peter Gartner iz Bukovščice.

enkrat snovalo zgoraj in drugič spodaj. Na »remo« so nasnovali tudi čez sto metrov dolg kos osnutka. Ko je bilo nasnovano, je bilo treba »snutk« sneti s kljuk in ga zvijati. Za vsako nit so najprej napravili zanko, »kambco«. Ko je bil osnutek (600 ali 800 niti) v zankah snet z »reme«, so ga skozi lesene »grablje« začeli navijati na zadnje vratilo v statvah. Z »grabljami« dosežejo enakomerno navijanje. Skozi vsak zob »grabelj« je šlo šest ali osem nitk.

Dolžino platna so določili že pri snovanju. Čimveč ovojev so nasnuli na »remo«, tem daljše je bilo platno. Platno so merili z leseno palico, ki je bila dolga 150 cm. »Rema« pa meri v obsegu dve palici. Če je bilo okrog »reme« 16 ovojev, je bilo to 32 palic ali 48 metrov platna. Širina platna je zavisela od debeline napredenih niti in od števila »pasem«. »Pasma« je imela pet »pramen«, »pramen« pa toliko niti, kolikor klobčičev je bilo v zaboju (12 ali 16). V eno »pasma« je šlo 60 ali 80 nitk.

Tkalec je osnutkove niti privezal na zadnje vratilo, pretaknil skozi zanke v ničalnicah in skozi deščice v grebenu ter niti privezal na konec nitk, ki so ostale od prejšnjega tkanja na sprednjem vratilu.

Prečne niti so navijali na cevke. Navijali so jih otroci s kolovratom, »navijačem«, ki nima repetnic in vretena, ali pa na velikem kolesu, »sukaunku«. Čolniček, »vadka« je okrog 22 cm dolga, v sredini ima železno iglo, na katero se je nataknila cevka z nitjo, »duša, špula«. Od debeline niti je bila odvisna poraba votka. Če so niti bile tanjše so porabili manj, če so bile debelejše pa več. Če je bila osnova iz tankih niti, votkova nit pa debelejša, se je zelo hitro tkalo. Platno je bilo najlepše, če sta bile obe niti, osnova in votek, enako debele.

Pod statvami so se nabirali odpadki, podobni volni, ki so bili neuporabni za tkanje. Če je tkalec natkal 50 metrov platna, je bilo takih odpadkov kar za kilogram; čim slabša je bila preja, tem več odpadkov je bilo.

Pravijo, da je dober tkalec natkal v 10—12 urah nad 30 metrov platna. Verjetno je takšna govoric pretirana. Bogataj na Gabrški gori je dnevno natkal 10 do 15 metrov platna, če je bila preja slaba pa le 3 metre. Širina platna je bila 70 cm. Iz enega kg preje je naredil 3 metre platna. Gartner iz Bukovščiće je natkal dnevno 10 metrov, če je bila preja slaba pa 5 metrov, širina platna je bila pravtako 70 cm. Pravi, da je pozimi natkal okrog 1000 metrov platna. »Bičkar« iz Davče je na dan natkal 7 do 15 metrov platna, širine 70 cm. Poleg praznjega in hodničnega platna so tkali tudi mezlan, iz praznjega platna in volne ter raševino, kjer so med hodnične niti pomešali volnene. »Bičkar« je tkal »pisane tepihe«. Nekaj preje je pobarval črno in modro.

Platno so belili. Gospodinje so platno razrezale na kose, navadno dolge tri do štiri metre in ga v sončnih dneh razgrnile po travi. Večkrat na dan so ga škropile z vodo in obračale, da je bilo obeljeno z obeh strani. Belile so po več dni, tudi po štirinajst dni. Najraje so belile v poletnih mesecih. V Davči so ga belile že v marcu, ko je ležal še sneg in tako platna ni bilo treba močiti. Potem so platno oprale in posušile. Obeljeno platno so zvile v »balce« ali pa zložile v kose ter spravile v skrinje. Tako zloženo platno je bilo največkrat pripravljeno za balo. Zdaj že pokojni tkalec Bogataj se je spominjal, da je dobil za balo 30 metrov platna, 20 platnenih vreč, 10 rjuh in plevnico, ko se je priženil iz Kladja na Gabrško goro.

V prejšnjem stoletju so bili kmečki ljudje oblečeni v platneno obleko. Platnena obleka je bila pozimi mrzla, poleti pa vroča tako, da so jo stari

ljudje radi imenovali kar »spokorna«. Včasih so imeli revni moški le dvojne platnenih hlač, ene za praznične dni in za v cerkev, druge za delovne dni. Otroci so nosili doma belo platneno obleko, za šolo pa črno pobarvano. Dekleta so si iz gostega, belega platna največkrat same sešile obleke, saj je bil znan pregovor: »Le tako dekle kaj velja, ki iz domačega platna gvant ima«. Pozimi so nosili raševinasto delovno obleko, ki je bila toplejša in debelejša. Obleka iz mezlana je spadala med boljša praznična oblačila. Iz boljšega platna so bile posteljne rjuhe, blazine, brisače, srajce, moške hlače in ženska krila. Iz grobega, hodničnega platna so bile nosilne rjuhe, v katerih so na hrbtu prenašali seno po senožetih — ponekod še danes —, vreče, v katerih so vozili žito v mlin, grobe brisače in delovni predpasniki, ki so jih nosili moški in ženske pri poljskem delu in hišnih opravilih. Grobo platno so rabili tudi za konjske komate. Novo platno je bilo grobo in raskavo, z večkratnim pranjem in nošenjem pa se je ogulilo in obelilo. Navada je bila, da so mrliča pokrili z meter dolgim kosom platna, preden so ga zabili v krsto.

Predli so tudi sukanec, »cvirn«. Zanj je predica vzela najlepše predivo, spredla tanko nit, jo posukala, zvila dve ali več niti skupaj, odvisno zakaj so ga rabili. Sukanec so tudi črno pobarvale. Črnile so ga z »žvirco« (zmes smole in saj iz petrolejke), ali pa so nit potegnile skozi košček oglja. Tako barvanemu sukancu so rekli »ta požvirčani«. Sukanec so uporabljali za šivanje delovnih oblek, za čevljarstvo dreto in za čipke.

Tule so bile primerne za izdelavo vreč in vrvi; v Vinharjih so nosili srajce, »tulovke«. Vrvi so tkali iz ozimnega lanu, ker je bila ta preja za platno pregroba.

Iz kodelj so v Vinharjih med obema vojnoma delali prešite odeje, »kovtre«. Zgornje, rdeče rožasto blago so kupovali, spodaj so prišli platneno rjuho, vmes pa dali kodelje prekrute s starimi kunjami. Prišli so jih z doma barvanim sukancem. Na Gabrški gori so za izdelovanje prešitih odev uporabljali tule. V Davči so tkali trakove, s katerimi so si ženske izpodrecale dolga krila, ko so delala na poljih in v hlevih. Trakovi so bili široki dva centimetra in dolgi dva vatla (vatel 0,777 m). Trakovi za prevezovanje zibelk so bili široki tri centimetre in dolgi sedem vatlov.

Včasih so pravili, da nobeno drugo blago ni tako blagodejno za človekovo zdravje kakor ravno platno. Za trganje v udih so segrevali na vroči peči kodeljo in boleči ud z njo na debelo povili, čez pa zavili še platneno brisačo. Pri zdravljenju z vodo (knajpanju) so rabili domače platno. Platno je potegnili iz telesa vso nezdravo vročino. Platneno brisačo so namočili v mrzlo okisano vodo in z njo ovili vročičnega otroka.

L a n e n o s e m e. Iz lanenega semena so izdelovali laneno olje. Olje so rabili v prehrani ljudi, za izdelavo firneža, oljnatih barv in kot zdravilo. Nekateri kmetje so ga pridelovali sami, za sebe in druge; v ta namen so imeli stopo in prešo (Žirovski Vrh, Gorenji Novaki). Laneno seme so najprvo očistili na posebni pripravi, »šajtrgi«, ki se sestoji iz štirih kladiv, »kladuc«, mreže in ročaja. V štirih urah so očistili osem kg semena. Preden so laneno seme dali v prešo, so ga segreli na peči. V stopah so laneno seme »uhali«. Tri kg semena so vsuli v luknjo in obdelovali toliko časa, da je nastala mokra gmota, »moka«. »Moko« so zavili v dve platneni krpi, »bleka«, in ju dali v prešo ob železen obroč. Pod obročem je bila na stolu ali kar na tleh posoda, v katero je zaradi pritvija kapljalo olje (3 kg semena, »moke«, je dalo pol litra olja).

Laneno olje je bilo odlično sredstvo za opekline in zdravljenje živine. Včasih so ga uporabljali tudi v prehrani, za cvrtje bobov in krofov. Krompir in kruh so pomakali v sveže laneno olje. Ljudje, ki so uživali laneno olje, niso bili nikdar bolni na želodcu. Laneno olje ni bilo priljubljeno zaradi posebnega vonja. Brejim kravam so dajali olje, da so teletile ob pravem času. Olje so uporabljali tudi za razsvetljavo.

Zmleto laneno seme so uporabljali proti želodčnim kamnom. Priporočljivo je bilo za obkladke pri tvorih, ker je zbralo gnoj, hladilo in zdravilo. Čaj iz lanenega semena, zmešan z janežem in medom, je bilo zdravilo proti hudi zaprtosti. Seme je bilo odlično hranilo za prašiče, »špeharje«. Živino so krmili s tropinami. V začetku, ko so prešali seme, so tropine metali proč. Takrat še niso vedeli, kako dobra krma so za molzno in pitano govedo. Poparjeno laneno seme so dali na plateno krpo in ga polagali na ture in bule. Olje so uporabljali tudi pri zlomljenih kosteh. Starejši ljudje so v hudi zimi ovili čez čevlje v laneno olje namočeno staro plateno krpo in se tako obvarovali ozeblin.

Lan je človeka oblačil, ga deloma hranil in zdravil, mu razsvetljeval hišne prostore ter zdravil in krmil živino. Podeželju sta skupno trenje in predenje prinašala praznično vzdušje, revnemu kmetu pa je tkanje dalo dodaten zaslužek. Industrija je vedno bolj izpodrivala domačo prejo in tkalstvo, vse dotlej, dokler nista brnenje kolovrata in ropot stavev popolnoma utihnila.

Opombe in viri

1. Arhiv Slovenije, Ljubljana (AS), RDA, N. 2. II. Th. (N. 59 — 13. 1. 1752). — 2. Na podlagi seznama, ki mi ga je posredoval dr. Pavle Blaznik iz Ljubljane (Bekanntnuss Tabellen — RDA, G, fasc. 2 v AS, Ljubljana) narejena razporeditev tkalcev na podeželju. — 3. Istotam. — 4. Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota v Skofji Loki (ZAL); Knjiga hiš in v AS, Ljubljana, L 129, Škofja Loka. — 5. Loški muzej, Škofja Loka; Anton Dolinar: Kratka zgodovina župnije sv. Vida v Lučinah, 1915, str. 82 in 83. (Kopija, Originalna kronika je v NSALJ.) — 6. AS, Ljubljana, Franciscejski kataster VII, 129 (za leto 1826) in v ZAL — popis prebivalcev za leto 1869, 1880, 1890. — 7. Nadškofijski arhiv, Ljubljana (NSALJ), Selca, F1. — 8. NSALJ, Gorenja vas — Trata: Razpisek za kolekturo 1872; Gorenja vas — Trata: Bira 1887—1899 in Bira 1893—1907. — 9. NSALJ: Kronika, Zali log (KR 24). — 10. ZAL, Škofja Loka, Škofja Loka F18, t. e. 9 — 11. ZAL, Škofja Loka, Občina Zminec F1, t. št. 22. — 12. ZAL, Škofja Loka, Škofja Loka F18, t. e. 9 in občina Zminec F1, t. št. 22.

Ustne ali pismene podatke so dali: Ambrožič Terezija, Davča 19; Bevk Anton, Davča 20; Biček Stane, Davča 52; Bogataj Frančiška, Dolenja Dobrava 10; Bogataj Valentin, Gabrška gora 11; Frlic Marija, Vinharje 6; Gartner Peter, Bukovščica 24; Jemec Rozalija in Alojzij, Davča 25; Jenko Marija, Todraž 2; Jeram Janez, Idrija; Koder Alojzij, Davča 10; Kožuh Ivan st., Škofja Loka, Kopališka 8; Kejžar Andrej, Davča 17; Lahajner Franc, Davča 14; Osnovna šola, Davča; Prezelj Peter, Davča 46; Peternelj Milan, Davča 12; Peternelj Franc, Davča 9; Pezdir Neža, Dobravšče 16; Prezelj Ivan, Davča 51; Seljak Frančiška, Todraž 1; Seljak Rudolf, Todraž 6; Tavčar Janez, Gorenja Dobrava 13.

Biografski podatki o platnarjih na Loškem in terenski zapiski so v Loškem muzeju v Skofji Loki.

Topla zahvala dr. Pavletu Blazniku za njegov seznam tkalcev na podeželju iz srede 18. stoletja.

Zusammenfassung

DIE LEINENWEBEREI IM GEBIET VON ŠKOFJA LOKA VON DER MITTE DES 18. JH. BIS HEUTE

Daß der Flachs-anbau im Gebiet von Škofja Loka sehr verbreitet war, bezeugen schon vom 12. Jh. an die Abgaben, welche die Untertanen meistens in Bündeln ab-lieferten. Im 18. Jh. war Škofja Loka der Mittelpunkt der Oberkrainer Leinenwe-berci und sowohl die Bürger als auch die Landbewohner beschäftigten sich mit der Weberei und dem Verkauf von Leinen und Zwirn. In der Mitte des 18. Jh. gab es in der Stadt 21 Weber, auf dem Lande (im Selca- und Poljanetal, am Sorafeld und im Gebiet von Besnica) beschäftigten sich 374 Personen mit Weberei, vor allem Häusler und Mieter. Die städtischen Kaufleute wie auch jene auf dem Lande han-delten mit Leinen in Triest, Udine und Rijeka. Viele von ihnen erwarben damit ein schönes Vermögen, einige erlangten sogar den Adelstitel.

In der Mitte des 19. Jh. kleidete man sich auf dem Lande noch immer in Lei-nen heimischer Erzeugung. In der zweiten Hälfte des 19. Jh. wurde immer weniger Flachs gesät, die Baumwolle begann ihn zu verdrängen. Während des ersten Welt-krieges genoß der Flachs für einige Jahre erneute Wertschätzung, danach ist aber ein allmählicher Verfall seines Anbaus und seiner Produkte zu verzeichnen. Wäh-rend des zweiten Weltkrieges und nach ihm verlegte sich nur selten jemand auf den Anbau und die Verarbeitung des Flachs. Bis vor kurzem arbeiteten nur noch einzelne Weber in den Dörfern Davča und Bukovščica in Selcagebiet, Gabrška gora im Poljanetal und Besnica im gleichnamigen Gebiet. Das Summen der Spinnräder und der Lärm der Webstühle sind im Gebiet von Škofja Loka verstummt.